

تالاب هشیلان و نقش آن در صنعت اگروتوریسم

نسرین افتخاری نسب^۱، زهرا رنجبر^۲، بیژن آشنا^۱ و اسکندر آقابگی امینی^۳

کارشناسان پهنه دهستان الهیارخانی^۱، کارشناس امور سرمایه گذاری سازمان جهاد کشاورزی استان تهران^۲، کارشناس پهنه دهستان سنجابی^۳

چکیده

عوامل مکانی از جمله مولفه‌های اساسی در استقرار و توسعه صنایع روستایی به طور عام و محصولات کشاورزی به طور خاص می‌باشد. مطالعات نشان می‌دهد شرایط استقرار مکانی نامناسب واحدها، موجب عدم کارایی لازم در تولید می‌گردد. مکان مناسب، نقش مهمی در رقابت‌پذیری در بازار داشته و باید به گونه‌ای انتخاب شود که باعث دستیابی به مزایای استراتژیک در مقایسه با سایر رقبا شود. لذا تعیین محل را یکی از کلیدی‌ترین عوامل شروع تولید در نظر می‌گیرند که نتایج این تصمیم در دراز مدت اثرات به‌سزایی از بعد سیاسی، اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و فنی خواهد داشت. از اینرو در هر بخش ابتدا باید منابع و قابلیت‌های مختلف شناسایی و سپس اقدام به استقرار و توسعه صنایع شود. در این راستا تعیین محل مناسب برای هر فعالیتی یکی از موضوع‌های بسیار مهم است. چرا که با توجه به پتانسیل‌های موجود در مناطق مختلف، انجام تصمیم‌گیری‌های کلان در این خصوص را روز به روز بیشتر نموده که این نیاز به شناخت شاخص‌ها و زیرشاخص‌های مؤثر در این زمینه دارد تا از امکانات و توانایی‌های مناطق مختلف استفاده صحیح و مطلوبی به عمل آید. کشور ما و به ویژه استان کرمانشاه نیز از این قاعده مستثنی نبوده و به منظور بهره‌وری بیشتر در زمینه تولید محصولات کشاورزی و بهره‌گیری از ظرفیت مناطق، باید قابلیت‌ها و پتانسیل‌های مناطق مختلف را مورد بررسی قرار داده و با استفاده از روش‌های علمی نسبت به اولویت بندی مناطق مختلف جهت کارهای تولیدی و بهره‌گیری از استعدادهای طبیعی و زیست محیطی مناطق، اقدام گردد.

واژه‌های کلیدی: هشیلان، اگروتوریسم، تالاب، کرمانشاه، محصولات کشاورزی

مقدمه

در حال حاضر نظام‌های بهره‌برداری کشور از وضعیت پایایی برخوردار نبوده و کشاورزی درآمد مطلوبی برای کشاورزان ندارد. معکوس شدن ترکیب جمعیت شهرنشینی در کنار سایر تغییرات و فشار ناشی از آن، تغییر کاربری اراضی را تشدید خواهد کرد و امنیت غذایی را تهدید خواهد کرد. بنابراین باید دستور کار منسجمی از سوی سیاست‌گذاران برای بهبود وضعیت کشاورزی و ارائه راه حلی برای افزایش درآمد کشاورزان و کاهش خطرات کشاورزی صورت گیرد. با توجه به اهمیت توریسم و اگروتوریسم و اهمیت بخش کشاورزی در سال‌های اخیر در جهان، امروزه استفاده تفریحی از فعالیت‌های کشاورزی و توسعه اگروتوریسم در بسیاری از کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و به اجرا درآمده و نتایج مثبتی داشته است (Kazemi, 2016). اگروتوریسم یا گردشگری کشاورزی عبارت است از تعامل سازنده بین گردشگر و مردمان روستایی که در خلال آن زندگی مردم، هنر، میراث فرهنگی و از همه مهم‌تر کشاورزی آنان به

گردشگر شناسانده شده و امکان درآمدزایی مستقیم و توسعه اقتصادی را فراهم آورد. اگرورتوریسم به عنوان زیر مجموعه ای از گردشگری روستایی، یکی از زمینه های بسیار مناسب برای توسعه پایدار در روستاها است. جذابیت این نوع گردشگری بیشتر به خاطر ابعاد فرهنگی می باشد که روستاییان به آن می دهند. هم اکنون در کشور روستاهایی خاص تحت عنوان "روستاهای هدف گردشگری" مشخص شده و برای حضور گردشگر در روستا و امکان بهره وری اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مردم ساکن در آن، برنامه ریزی های متنوعی انجام گرفته است. اما آنچه اگرورتوریسم را شاخص می نماید این است که این مدل گردشگری روستایی اگر با مطالعه دقیق و برنامه ریزی صحیح و همه جانبه همراه باشد، می تواند زمینه ساز توسعه در هر روستایی باشد، حتی روستاهایی که ویژگی های خاص ندارند. چرا که مبنای اگرورتوریسم، کشاورزی است که معشیت غالب روستاییان کشور است. این موضوعی است که بر خلاف تجارب جهانی در این زمینه، در حال حاضر آن چنان که باید و شاید در کشور ما مورد توجه نمی باشد (Alalhesabi & FatahiMasom, 2019). تالابها به دلیل تنوع زیستی بالا در نگهداری گیاهان و جانوران و بالاخص پرندگان، دارای اهمیت زیستگاهی بسیار زیادی هستند. بطوری که تالابها با توجه به سطح محدود خود نسبت به سایر زیستگاهها قادرند تنوع بسیار زیادی از گونه های گیاهی و جانوری را در خود جای دهند. بر اساس تعاریف مندرج در کنوانسیون جهانی تالابها که به کنوانسیون رامسر مشهور است چنین آمده است که تالاب مناطقی پوشیده از مرداب، باتلاق، لجن زار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آبهای شور، لب شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می شود، از جمله شامل آبهای دریایی که عمق آنها در پایین ترین حد جزر از شش متر تجاوز نکند. این تعریف کفه های صخره ای، بستره ای علفی دریایی در مناطق ساحلی، کفه های گلی، مانگروها، مصبها، دریاچه ها و مردابها را در بر می گیرد. تالابها از اهمیت بسیار زیادی از نظر اجتماعی و فرهنگی برخوردار هستند، بطوری که این محیطهای طبیعی، جوامع محلی زیادی را در پیرامون خود گرد آورده و باعث پدید آمدن سکونتگاههایی در گرداگرد خود شوند، که از نظر زیستی بسیار به یکدیگر وابسته می باشند. تالابها بدلیل داشتن ویژگیهای خاص و عناصر ساختاری خود، عموماً فضاهایی می باشند که دارای جنبه قوی حس مکان بوده و دارای ارزشهای فوق العاده زیادی در زمینه گردشگری هستند (Ramsar-convention-on-wetlands, 1971).

موقعیت تالاب هشیلان

تالاب هشیلان در دهستان میان دربند در بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه واقع شده و در ضلع شمال غربی شهر کرمانشاه قرار دارد؛ به طوری که با شهر کرمانشاه حدود 36 کیلومتر از جبهه غربی و 33 کیلومتر از جبهه شرقی فاصله دارد. زیست بوم نادر و منحصر بفرد هشیلان، تالابی است به مساحت تقریبی 560 هکتار (450 مصوب) در شمال غربی دشت کرمانشاه و شمال دشت الهیارخانی، در منتهی الیه منطقه میان دربند که بین شیب جنوبی ارتفاعات خورین و شمال کوه ویس قرار گرفته است. موقعیت جغرافیایی این محدوده در حد فاصل طول جغرافیایی ۵۱° و ۴۶° تا ۵۴° و ۴۶° شرقی و عرض جغرافیایی ۳۴° و ۳۵° تا ۳۴° شمالی با ارتفاع ۱۳۱۰ متر از سطح دریای آزاد قرار دارد. در اطراف این تالاب روستای هشیلان، جلو گیره علیا و سفلی و سراب شله، دوچقا، کلاه کبود علیا، کلاه کبود سفلی، کلاه کبود وسطی، ملک تپه و لعل آباد قرار دارند که نزدیکترین روستا به ضلع جنوب شرقی تالاب روستای هشیلان می باشد و روستاهای جلوگیره علیا و سفلی و سراب شله نیز در شمال غربی تالاب قرار دارند. این زیستگاه از اکوسیستم ها و بیوم های واجد ارزش استان و منطقه غرب کشور است که از سال ۱۳۷۳ توسط اداره کل حفاظت محیط زیست، بعنوان منطقه

"شکار و تیر اندازی ممنوع" برای افزایش ضریب امنیتی پرندگان مهاجر، اعلام شده و هم اکنون تحت حفاظت اداره کل محیط زیست استان قرار دارد. این تالاب یکی از بوم سازگان های زیبا و منحصر بفرد غرب کشور بوده که در تشکیلات آبرفتی یک ناودیس بزرگ قرار گرفته است، بطوری که منابع اصلی تأمین آب این تالاب شامل سراب سبز علی، سراب شله و چشمه من می است که در دامنه جنوبی ارتفاع خورین با میانگین آبدهی 350 لیتر در ثانیه (مجموع سرابها و چشمه ها) قرار دارند. علاوه بر این سرابها و چشمه ها؛ روان آبها و آبهای سطحی حوزه بالا دست و دامنه های رو به جنوب ارتفاعات خورین از دیگر منابع اصلی تامین کننده آب این تالاب محسوب می شوند. سراب سبز علی، مهم ترین و پرآب ترین منبع تأمین کننده آب این تالاب است که در سمت شمال تالاب واقع شده و سایر سرابها و چشمه ها نیز که در سمت شمال تالاب قرار دارند هر یک به فراخور توان خود، بخشی از آب تالاب را تأمین می نمایند. در این تالاب حدود یکصد و ده جزیره بزرگ و کوچک با مساحت تقریبی یک صد متر تا یک هکتار وجود دارد. در جزایر و زیستگاههای این تالاب به تناسب شرایط، گونه های گیاهی و جانوری متعددی زیست می کنند. پوشش گیاهی سطح تالاب علفی است و بعضاً بصورت گیاهان آبی، در داخل آب و غیر آبی در جزایر مستقر می باشند. پوشش گیاهی این تالاب، عمدتاً شامل گونه های علفی چون سیم واش، نیلوفر آبی، لوبی، بولاغوتی، پونه آبی، عدسک آبی، بزواش، نی و جگن و ... و تعدادی پایه خود روی درخت بید می باشد. این تالاب زیستگاه بسیار با ارزشی برای گونه های مختلفی از پرندگان مهاجر و یا بومی می باشد که با شروع بارندگی های پاییزه و سرد شدن هوا، پرندگان زیادی از شمال دریای مازندران به این زیست بوم آمده و در صورت مساعد بودن شرایط و اعتدال هوا، بیشتر آنها، زمستان را در این تالاب می گذرانند. اردک سرسبز، خوتکا، اردک اره ای، گیلار، کشیم کوچک و کشیم گردن سرخ، غاز خاکستری، چنگر معمولی و نوک سرخ و در برخی سالها، پلیکان، قو، فلامیگو، بوتیمار و ... میهمانان این تالاب زیبا هستند. در داخل و حاشیه تالاب، پستاندارانی مانند گرگ، روباه، خرگوش، گربه وحشی، موش و ارتفاعات نیز محل زیست مناسبی برای بز وحشی، تشی و ... می باشد. از گونه های عمده ماهیان تالاب نیز می توان به عروس ماهی، سیاه ماهی، سفیدکولی، زردک و ... اشاره کرد. همچنین تعداد زیادی مار و لاک پشت در این تالاب زیست می کنند. اراضی پیرامونی شامل اراضی کشاورزی، منابع طبیعی، جنگل کاری دست کاشت و مناطق مسکونی می باشد. بخشی از آنها شامل اراضی کشاورزی و مناطق مسکونی در مالکیت بخش خصوصی و اراضی منابع ملی و جنگل کاری دست کاشت در مالکیت دولت قرار دارند (Environmental Management Rationale, 2013)

شکل 1. عکس ماهواره تالاب هشیلان (سال 2020) که از سایت Google Earth اقتباس شده است.

در این مطالعه، منطقه مورد مطالعه تالاب هشیلان است، که در قسمتی از دشت الهیارخانی واقع بوده و در همجواری این تالاب تعدادی روستا قرار دارند که بطور مستقیم از منافع تالاب هشیلان بهره مند می شوند و اراضی کشاورزی این روستاها یا در حریم حفاظتی تالاب قرار گرفته و یا اراضی کشاورزی آنها با زون مرکزی تالاب دارای مرز مشترک می باشد، جمعیت روستاهای حاشیه تالاب 1115 نفر می باشد و تعداد خانوارها در منطقه مورد مطالعه بر اساس آمار سال 1385 برابر با 277 خانوار می باشد این تعداد خانوار در 10 روستا در اطراف محدوده تالاب سکونت دارند. براساس آمار ارائه شده توسط سازمان جهاد کشاورزی استان کرمانشاه، مقدار 3249 هکتار اراضی کشاورزی در روستاهای محدوده تالاب هشیلان وجود دارد که عمدتاً اراضی زراعی بوده و به زراعت اختصاص دارند و از این مقدار تنها 12 هکتار به باغ اختصاص داشته که این باغات نیز بشکل پراکنده، باغاتی است که در اطراف چاهای آب کشاورزی و یا در حاشیه روستاها بشکل تفننی و برای تامین نیازهای خود مصرفی احداث شده اند. بعد از احداث کانال آبرسانی شبکه آبیاری و زهکشی سد گاوشان در اراضی این منطقه بخش اعظم اراضی این روستاها به زیر کشت محصولات آبی رفته و تنها بخش اندکی (کمتر از 5 درصد از اراضی) که در پشت کانال قرار داشته هنوز بصورت دیم کشت می شوند. این امر رونق بسیار

مناسبی را در منطقه ایجاد کرده و باعث بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی جوامع محلی پیرامون این تالاب شده است (Environmental Management Rationale, 2013).

با تعیین اولویت‌ها در سطح استان، سوال اساسی این است که با وجود برخی پتانسیل‌ها و استعدادها طبیعی موجود در برخی مناطق به ویژه تالاب‌های موجود در سطح استان و به طور خاص تالاب هشیلان، چرا این مناطق در جذب گردشگر نتوانسته اند موفق عمل نمایند و چه راهکارهایی وجود دارد تا این مناطق، بیشترین بهره‌وری را داشته باشند؟ لذا ضرورت پاسخ به این مسئله، منجر به طرح موضوع گردیده است.

روش تحقیق

این تحقیق از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های کمی-کیفی و از نظر هدف، کاربردی است و جزء مطالعات پیمایشی-توصیفی محسوب می‌شود. جهت جمع‌آوری داده‌ها در بخش کمی با توجه به اهداف مطالعه، از پرسشنامه استفاده می‌شود که بر اساس جامعه و نمونه آماری و متناسب با اهداف تحقیق، پرسشنامه اختصاصی طراحی و پس از تایید روایی و پایایی مورد استفاده قرار خواهد گرفت. همچنین از تکنیک‌های مشاهده و مصاحبه در بخش کیفی بهره گرفته می‌شود که یکی از روشها تکنیک تحلیل نقاط ضعف و قوت، فرصت‌ها و تهدیدها (SWOT) می‌باشد که در این تکنیک، نقاط ضعف، قوت و فرصت‌ها و تهدیدها، شناسایی و مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. SWOT یکی از تکنیک‌های برنامه ریزی راهبردی است که ضمن شناسایی نقاط ضعف، قوت، فرصت و تهدیدهای یک برنامه، راهبردهای متناسب برای تقویت نقاط قوت و تعدیل و کاهش نقاط ضعف در اختیار پژوهشگر قرار می‌دهد. همچنین به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از نرم افزارهای آماری استفاده می‌شود که در این راستا به منظور دستیابی به اهداف، از آماره‌های توصیفی و تحلیلی بهره خواهیم گرفت. همچنین شرایط زیر نیز در نظر گرفته خواهد شد:

- 1- انتخاب یک روز کاری منطبق با جشن‌های ملی برای محصولات کشاورزی (پس از برداشت و جشن خرمن- شکر گذاری به پاس بارش باران - جشنواره روستا)، روز طبیعت یا اعیاد مذهبی و...
- 2- اطلاع رسانی به کشاورزان و تولیدکنندگان برای عرضه و ارائه محصولات کشاورزی، دامی و باغی یا صنایع دستی و روستایی خود در جشنواره
- 3- عرضه محصولات در روز خاص به گردشگران و بازدیدکنندگان به منظور جذب گردشگر

نتایج و بحث

اهداف کلی طرح:

هدف کلی: هدف اصلی این تحقیق، بررسی عوامل مؤثر بر جذب توریسم با استفاده از پتانسیل‌های کشاورزی منطقه با استفاده از نظر مدیران، برنامه‌ریزان، دست‌اندرکاران امر و مردم محلی می باشد تا از این طریق بتوان با لحاظ کردن مؤلفه‌های مکانی در انتخاب مناطق مستعد جذب گردشگر به شیوه‌ای عمل نمود که از مزیت‌های مکانی به صورت مطلوب استفاده کرده و بهره وری آنها را ارتقاء داد.

اهداف اختصاصی:

- بررسی وضعیت تالاب و نقش ماکروکلیم و میکروکلیم آن بر کشاورزی دهستان
- تبیین دیدگاه‌های مردم محلی پیرامون شاخص‌ها و ملاک‌های مشارکت در برنامه‌های مدیریت مشارکتی به منظور جذب گردشگر در تالاب هشیلان
- ارائه راهکارهای اجرایی جهت تدوین طرحی مشخص برای بسط مشارکت محلی
- شناسایی دیدگاه کارشناسان و دست‌اندرکاران طرح در خصوص نقاط ضعف و قوت طرح و تبیین راهکارهای مناسب
- بررسی نگرش مردم محلی نسبت به اجرای طرح
- ایجاد فضای پژوهش و تحقیق
- ارتباط و همکاری با سایر ادارات و بخش‌های مرتبط با کشاورزی مانند محیط زیست و آب منطقه‌ای برای حل مشکل آبگرفتگی و زهکش روستاهای حوزه تالاب
- ایجاد فضای دوستانه بین بهره‌برداران و دستگاه‌های اجرایی به خصوص جهاد کشاورزی و سازمان محیط زیست
- معرفی محصولات کشاورزی دهستان الهیارخانی به گردشگران
- ارتباط بیشتر با زنان روستایی و ایجاد انگیزه برای اشتغال و کارآفرینی و بازگشت مردم به غذاهای سالم و محلی و توسعه محصولات ارگانیک
- حفظ و ثبت دانش بومی در زمینه تولید محصولات کشاورزی - دامی و غذاهای محلی

زمان‌بندی اجرای طرح و ارسال گزارش پیشرفت کار:

ترتیب	توضیح هر فعالیت	درصد پیشرفت طرح	مدت اجرای فعالیت (ماه)	درصد هزینه مورد نیاز
1	تدوین طرح تحقیق	10	1	5
2	بررسی پیشینه و مرور ادبیات	25	2	30
3	تدوین و سنجش اعتبار و روایی ابزار تحقیق	10	1	10
4	جمع آوری داده‌ها	30	2	35
5	تجزیه و تحلیل داده‌ها	15	1	10
6	تدوین و تقریر گزارش نهایی	10	1	10

منابع

AlalHesabi,M., FatahiMasom,A.A., .2019. Agritourism realization strategies using SWOT model in Garmeh village. *Journal of Housing and Rural Environment*.38(166):63-78

Determining the ecological boundary of Heshilan wetland,2013. Environmental Management Rationale,2013.97P

Kazemi,H.,2016. Investigating the role of agritourism in agricultural development (Case study: Marvdasht city. Master Thesis of University of Tehran

[Http://www.Ramsar.org/news/the-state-of-kuwait-becomes-the-169th-contracting-party-to-the-ramsar-convention-on-wetlands](http://www.Ramsar.org/news/the-state-of-kuwait-becomes-the-169th-contracting-party-to-the-ramsar-convention-on-wetlands) .A brief history of the Ramsar Convention, The Ramsar Convention on the Wetlands